

HALLGATNAK-E

HÁBORÚBAN

Beszélgetés SAVA BABIĆ

A ki ismeri, el sem hinné, hogy Sava Babić szerb esztéta és műfordító az idén hatvanéves lesz. Alkata, vitalitása, szellemi frissessége és lendülete bámulatra méltó, egy örökifjú mozgékonyágával közlekedik Belgrád, Újvidék és Budapest között. Nyolc tanulmány- és esszégyűjteményt, s megszámlálhatatlan műfordításkötetet tett közzé eddig, az utóbbiakat a magyar irodalomból, de számos olyan műfordítása is van, mely évek óta kiadót keres magának. Könyvet írt a szerb Petőfi-recepcióról (Hogyan fordítottuk Petőfit, 1985), Lukács Györgyről (A fiatal filozófus Lukács György szerelmeitese évei, 1990), legutóbbi esszékötetében (Öt meg öt) pedig öt szerb és öt magyar író (ez utóbbiak: Lukács György, Hamvas Béla, Déry Tibor, Illyés Gyula és Hubay Miklós) arcképét rajzolja meg. A belgrádi egyetemen összehasonlító műfordításelméletet ad elő, a magyar irodalomból készült fordításainak megjelentetésére magánkiadót alapított. Hamvas Bélának szinte valamennyi művét lefordította (a tudomásunk szerinti első, idegen nyelven megjelent Hamvas-válogatás is az ő nevéhez fűződik: a közeli napokban látott napvilágot Hüperioni esszék címmel), ezen kívül a huszadik századi klasszikus és a kortárs magyar irodalom nem egy kiemelkedő alkotóját ültette át anyanyelvére Csáth Gézától, Kosztolányi Dezsőtől, Márai Sándortól Göncz Árpádig, Hubay Miklósig, Eörsi Istvánig, Déry Tibortól Bodor Ádámgig, Krúdy Gyulától Grendel Lajosig, Örkény Istvántól Esterházy Péterig, Illyés Gyulától Tolnai Ottóig, de fordított Lukács Györgyöt, Popper Leót, Róheim Gézát és Heller Ágneszt is.

■ Hallgatnak-e háborúban a műzsák?

— Egyáltalán nem hallgatnak. Csupán vannak olyan helyzetek, amikor ordítanak, ordibálnak és olyanok, amikor az emberek csöndben dolgoznak. És szinte tudomásul sem veszik, mi történik körülöttük. Amolyan menekülésféle ez az egész. Igaz, az ilyen meneküléskísérlet is rengeteg energiát elemészt, hiszen nem lehet úgy tenni, mintha minden a legnagyobb rendben lenne körülöttem. Már az is nagyon sok erőmbe kerül, hogy ne akarjam minden órában meghallgatni a híreket. Elvégre úgysem tehetek a körülöttem zajló dolgok ellen semmit, ezért hát meg kell próbálnom azt tenni, amit ebben a helyzetben tenni tudok. Tehát írni, fordítani, dolgozni, s nem járatom a számat fölöslegesen.

■ Az ember úgysem tud teljesen elmenekülni a valóság elől, az a legváratlanabb pillanatokban és összefüggésekben tör rá. Önnek például van ezzel kapcsolatban egy története Weöres Sándor Egy hegy megy... kezdetű, mindannyiunk által ismert gyermekverséről...

— Nagyon régóta foglalkozom Weöres Sándorral és rendszeresen fordítgatom őt. Olyannyira, ha például két vagy három életem lenne, egyet feltétlenül neki kellene szentelnem. Egyszer talán egy kötet is összeállhat a Weöres-fordításaimból. Az Egy hegy megy... kezdetű kis gyermekversével sokáig nem tudtam mit kezdeni, nem találtam a kulcsot hozzá. Aztán váratlanul „beugrott” a megoldás, érdekes módon a vége — „nekünk ugyan egyre megy” — lett meg elsőnek. Ezután ment minden, mint a karikacsapás. És ekkor döb-bentem rá, amikor már végeztem a fordítással, hogy bár Weöres gyermekversei segítségével is tulajdonképpen a valóságból, a háború elől akartam elmenekülni, ez a kis versike — ha akarom — a

mifelénk dúló polgárháborúról is szól! „Egy/hegy/megy/Szembe-jön a másik hegy/Ordítanak ordások/Össze ne morzsoljátok...” Ugye?! Ugyanez folyik ma Boszniában: nem kell különösebben erőszakolni, hogy az analógiát megtaláljuk benne. A költészetben éppen az a fantasztikus, hogy tértől és időtől független emberi alaphelyzeteket képes viszonylag kis területen, s mindenkor érvényesen megragadni.

■ Első kérdésemet, jelesen, hogy hallgatnak-e háborúban a műzsák, jó lenne, ha a konkrét szerb helyzet viszonylatában is értelmeznénk. Kevesebb pénz jut-e a kultúrára, színházra, könyv- és lapkiadásra, mint a háború előtt, milyen a szerb művészeti-szellemi élet mostanában?

— A háború keményen beleszól a mindennapi életbe, s ennek jelei a maguk legdrasztikusabb valóságában mindenütt érzékelhetők. Ennek ellenére mégis azt kell mondanom — és voltaképpen ez a csodálatos az egészben —, hogy például a színházak nagyon jók és nagyon jó előadások születnek. És ami még csodálatosabb, jóllehet az ember éppen a fordítottját várná: a színházi közönség sem fogyatkozott meg. A könyvkiadás terén azonban — a dolog természeténél fogva — egy kicsit más a helyzet. Hiszen a könyvkiadáshoz pénz kell, és ahhoz is, hogy az olvasó a könyvet megvegye. Pénz pedig nincs, az infláció elképzelhetetlen méreteket öltött. Nagyon kevés könyv jelenik meg tehát, az is csillagászati áron, lassan nem is érdemes könyvet kiadni. A folyóiratkiadás terén pedig, ha lehet, még súlyosabb a helyzet, s csak igen kevés lap maradt, amelyek rendszeresen meg tud jeleni. Viszont nagyon sok jó írónk van, kiváló személyiségek, akiknek a műveiben, s a mostani fiatalokéban is, valószínűleg csak évek, évtizedek múlva jelenik meg igazán kiérlelt és kellő táv-

latból szemlélve az a véres világ, ami most körülvesz bennünket. Úgyhogy majd tíz-húsz év múlva beszélgezzünk el ismét arról, hogy mi történt a kilencvenes évek első felében a szerb irodalomban. Akkor ugyanis már meg tudom majd mondani.

■ Ön fordított romániai és vajdasági magyar írókat is, a szlovákiai magyar írók közül Grendel Lajost. Kíváncsi lennék, az idegen szemével hogyan látja az anyaországi és a nemzeti kisebbségi magyar irodalmak egységének kérdését?

— Nézze, nekem mindenki magyar író, aki magyar nyelven ír, s én igazán nem tudom megkülönböztetni őket egymástól. Tudni kell, hogy én nem az a típus vagyok, aki kivétel nélkül mindent ismer a magyar irodalomból, inkább az a fajta olvasó, aki miután rábukkanok egy általam addig ismeretlen íróra, vagy valaki felhívja rá a figyelmemet, hirtelen ráébredek, hogy ő az, akire nekem feltétlenül szükségem van. Attól még nagy író is lehet valaki, ha személy szerint nem tud megszólítani engem, ha nem tud nekem mondani semmit. Ebből a szempontból tehát édes mindegy, hogy hol él az illető író, a lényeg, hogy magyarul írjon és meg tudjon

Lehet-e nem hallgatni minden órában a híreket? — Írt-e gyermekverset Weöres Sándor a mai délszláv polgárháborúról? — Könnyű-e Grendel Lajost szerbre fordítani? — Kell-e a szerbeknek Hamvas Béla?

szólitani. Úgy képelem ugyanis, hogyha nekem szükségem van egy magyar íróra, akkor valószínűleg a szerb olvasóközönségnek is szüksége lehet rá.

■ **Van-e a kortárs magyar irodalomnak olyan vonulata, színe, árnyalata, jelensége, amely a szerbből hiányzik?**

A MÚZSÁK?

szerb esztétával és műfordítóval

— Bizonyára van, csak most nehéz lenne beszélnem róla. Hiszen én magam is elsősorban az olyan magyar írókat keresem, amilyenek a szerb irodalomból hiányoznak; aszerint válogatom tehát őket, hogy különböznek-e a szerb íróktól. Ebből a szempontból például nagyon sok rendkívül érdekes magyar író ismerek. Nincs a szerb irodalomban, teszem azt, egy Krúdy...

■ **Nehéz szerbre fordítani őt?**

— Regényét eddig még nem fordítottam, azt gondolom, elég nehéz lehet. A Szindbád-novellákat viszont rendkívül jó volt fordítani. S ha az előbb külön is említette Grendel Lajos nevét, hadd mondjak itt el ezzel kapcsolatban egy érdekességet. Történt ugyanis, hogy Grendel novellái épp akkor akadtak kezembe, amikor Krúdy novelláit fordítottam. És egyszer csak azon kaptam magam, hogy Krúdyt félretettem és nekiálltam Grendel fordításának. Közben persze tudtam, hogy Krúdyhoz rövidesen visszatérek és tovább csinálom, ám Grendelben volt valami, amit hirtelen oly közelinek éreztem Krúdyhoz, hogy tüstént ki is kellett próbálnom. Szeretem például azt a fokozott érzékiséget, ahogyan, teszem azt, az evésről vagy a szép nőkről írnak, ami mindkettőjük írásművészetében fontos helyet foglal el. Grendelnél ráadásul más is van, ami számomra igen vonzó. Az például, hogy bár nem ismerem a szlovák irodalmat — a csehet valamivel jobban —, műveinek háttérben ott érezni a szlovák kultúra ismeretét, jelenlétét. No meg a cseh kultúráét is, és természetesen a magyarét is. Azt tehát, hogy az ő műveiben kultúrák találkozásának lehetünk tanúi, és a kultúrák találkozása számomra mindig nagyon szép. Mi több, Grendel tud valamit, amit nagyon kevesen tudnak. Jelesen tud és mer ironikus lenni a nacionalizmussal, sovinizmussal szemben. Itt van, ugye, kérem szépen, egy kisebbségi ember Szlovákiában, aki a kisebbségi létről is, továbbá a nacionalizmusról és a sovinizmusról is oly szép ironiával tud beszélni, méghozzá úgy, hogy amit mond, abba behelyettesíthetjük a szerb, a horvát és bármelyik más nacionalizmust is. Aki mindezekre a kényes és robbanásveszélyes kérdésekre az ironikus és önironikus szemléletet kínálja megoldásként.

■ **A napokban jelent meg egy Hamvas Béla-válogatása, a Hüperiói esszék...**

— Szenvedélyes Hamvas-fordító, mondhatni Hamvas-hívó vagyok. Azt is mondhatnám, a legtöbb segítséget éppen tőle kaptam ezekben a bonyodalmas időkben ahhoz, hogy felül tudjak emelkedni mindenben, ami körülöttem történik. Hamvas egyszerre képes látni és láttatni az egész világot, sőt, nemcsak az egész világot, hanem az egész világegyetemet is. És ő volt talán az első nagy egyéniség, aki egybe tudta vonni a kettőt: a Keletet és a Nyugatot, Ázsiát és Európát. Eddig közel négyezer oldalt fordítottam le tőle... Nem tudok ellenállni neki, ha megjelenik egy új Hamvas-kötet, én máris nekiülök és elkezdem fordítani, olyan nagy szükségem van rá. És azt hiszem, a szerbeknek is sokat segítene, ha megjelenne a nyelvükön egy Hamvas-összes. A mostani Hamvas-válogatásra érkezett legelső reagálások legalábbis mind igazolni látszanak ezt a feltevésemet: már most nagyon sokan idézik őt a rádióban, televízióban, folyóiratokban, sőt már regényben is felbukkantak tőle idézetek.

TÓTH LÁSZLÓ